

بررسی صحت و اعتبار روایات تفسیر

منسوب به امام عسکری علیه السلام

دکتر سیده فاطمه هاشمی

هاشمی، فاطمه.

بررسی صحت و اعتبار روایات تفسیر منسوب به امام عسکری علیه السلام / فاطمه
هاشمی. مشهد: بنیاد پژوهشهای اسلامی، ۱۳۸۵
۴۵۲ ص.

ISBN: 964-971-053-1

فهرست نویسی بر اساس اطلاعات فیبا.

۱. حسن بن علی (ع)، امام یازدهم، ۲۳۲ - ۲۶۰ ق. -- التفسیر -- نقد و تفسیر.

۲. تفسیر (سوره بقره). الف. بنیاد پژوهشهای اسلامی. ب. عنوان.

۲۹۷/۱۸

BP ۱۰۲ / ۱ / ۵۷۰۴۲۲۷ ح

م ۸۵ - ۳۵۰۸۳

کتابخانه ملی ایران

بررسی صحت و اعتبار روایات تفسیر منسوب به امام عسکری علیه السلام

دکتر سیده فاطمه هاشمی

ویراستار: محمدرضا محمدیان

چاپ اول: ۱۳۸۵ / ۱۰۰۰ نسخه / قیمت ۳۸۵۰۰ ریال

چاپ و صحافی: مؤسسه چاپ و انتشارات آستان قدس رضوی

بنیاد پژوهشهای اسلامی، مشهد: صندوق پستی ۳۶۶ - ۹۱۷۳۵

تلفن و دورنگار واحد فروش بنیاد پژوهشهای اسلامی: ۲۲۳۰۸۰۳

فروشگاه‌های کتاب بنیاد پژوهشهای اسلامی، مشهد: ۲۲۳۳۹۲۳، قم: ۷۷۳۳۰۲۹

شرکت به نشر، دفتر مرکزی (مشهد) تلفن ۷ - ۸۵۱۱۱۳۶، دورنگار ۸۵۱۵۵۶۰

Web Site: www.islamic-rf.ir

E-mail: info@islamic-rf.ir

حق چاپ محفوظ است

فهرست مطالب

مقدمه	۹
فصل اول: تفسیر مآثور و اعتبار آن	۱۷
۱-۱. چستی تفسیر مآثور	۱۹
۱-۱-۱. مفهوم لغوی و اصطلاحی تفسیر	۱۹
۱-۱-۲. مفهوم لغوی اثر	۲۰
۱-۱-۳. مفهوم اصطلاحی اثر	۲۱
۱-۲. مصادیق تفسیر مآثور و بررسی حجیت آن	۲۷
۱-۲-۱. تفسیر مآثور از نبی	۲۷
۱-۲-۲. تفسیر مآثور از ائمه اهل بیت علیهم السلام	۲۹
۱-۲-۳. تفسیر مآثور از صحابی	۳۳
۱-۲-۴. تفسیر مآثور از اعلام تابعین	۴۱
فصل دوم: میزان ارزیابی و اعتبار تفاسیر مآثور	۴۵
۱-۲. میزان اعتبار و ارزش روایات تفسیری	۴۷
۱-۲-۱. روایات قطعی السند	۴۷
۱-۲-۲. روایات و طرق غیر قطعی السند	۴۸
۲-۲. مفهوم و ضوابط صحت و اعتبار روایات تفسیری از دیدگاه امامیه	۵۱
۱-۲-۲-۱. مفهوم و معیار صحت روایات نزد قدام امامیه	۵۱
۲-۲-۲. مفهوم صحت روایات نزد متأخرین امامیه	۵۳
۳-۲-۲. ملاکهای صحت و قبول روایات نزد متأخرین (امامیه)	۵۶
ملاکهای ارزیابی داخلی متن روایات	۶۵

- ملاکهای ارزیابی خارجی متن روایات ۶۵
- ۲-۳. مزایای تفاسیر مأثور ۷۳
- ۲-۳-۱. کشف از مراد خداوند متعال به دلالت یقینی ۷۳
- ۲-۳-۲. اطمینان به تفاسیر مأثور به واسطه اعتماد بر نصوص کهن موثق ۷۵
- ۲-۴. آسیب‌شناسی تفاسیر مأثور و ضرورت تنقیح روایات تفسیری ۷۹
- ۲-۴-۱. ضعف سند ۷۹
- ۲-۴-۲. وضع و جعل در احادیث ۸۲
- ۲-۴-۳. نفوذ اسرائیلیات در روایات تفسیری ۸۴
- ۲-۴-۴. آفت تحریف و تصحیف در کتابت احادیث ۹۲
- ۲-۵. ضرورت تنقیح و تحقیق در روایات تفسیری منسوب به اهل بیت علیهم السلام ۹۵
- ۲-۵-۱. جایگاه تفسیر مأثور منسوب به امام عسکری علیه السلام ۱۰۴
- فصل سوم: بررسی شرایط حاکم بر عصر امام عسکری و نقش راهبردی آن حضرت** ۱۰۷
- ۳-۱. شرح حال مختصری از زندگی امام عسکری ۱۰۹
- ۳-۲. شرایط سیاسی و اجتماعی حاکم بر عصر امام عسکری ۱۱۳
- ۳-۲-۱. مقبولیت امام عسکری ۱۱۳
- ۳-۲-۲. سیاست فشار خلفای عباسی (سکونت اجباری امام عسکری در سامرا) ۱۱۴
- ۳-۲-۳. بررسی علل فشار، سختگیری و بازداشت‌های مکرر امام عسکری ۱۱۸
- ۳-۳. شرایط فرهنگی حاکم بر عصر امام عسکری علیه السلام و نقش آن حضرت ۱۲۳
- ۳-۳-۱. نحوه ارتباط امام با شیعیان و گسترش سیستم وکالت ۱۲۳
- ۳-۳-۲. حفظ میراث حدیثی شیعه از طریق تربیت شاگردان خاص ۱۲۹
- ۳-۳-۳. بررسی احادیث عرضه شده ۱۳۲
- فصل چهارم: معرفی تفسیر منسوب به امام عسکری علیه السلام** ۱۳۵
- ۴-۱. آثار مکتوب منسوب به امام عسکری علیه السلام ۱۳۷
- ۴-۲. معرفی تفسیر منسوب به امام عسکری علیه السلام ۱۳۸
- ۴-۲-۱. نسخ خطی و چاپی تفسیر ۱۴۱
- ۴-۲-۲. شیوه و سبک نگارش تفسیر ۱۴۲
- ۴-۲-۳. پیشینه بررسی‌ها پیرامون تفسیر منسوب به امام عسکری ۱۴۴

۳-۴. دیدگاه علما پیرامون اعتبار یا عدم اعتبار تفسیر منسوب به امام عسکری	۱۴۹
۳-۴. ۱. ادله قائلین به عدم اعتبار تفسیر	۱۴۹
نتیجه بحث	۱۵۳
۳-۴. ۲. ادله قائلین به اعتبار تفسیر و مناقشه در آن	۱۵۵
نتیجه بحث (بررسی آرا و خصوصاً بررسی و نقد کلام محدث نوری)	۱۶۶
۳-۳-۴. ادله قائلین به تفصیل	۱۷۷
فصل پنجم: بررسی سندی و طریق شیخ صدوق به تفسیر منسوب به امام عسکری	
۵-۱. بررسی روایان تفسیر	۱۸۱
۵-۱-۱. ابوجعفر محمد بن علی بن حسین بن بابویه قمی (شیخ صدوق)	۱۸۱
۵-۱-۲. محمد بن قاسم مفسر استرآبادی	۱۸۲
۵-۱-۳. روایان مفسر استرآبادی: ابویعقوب یوسف بن محمد بن زیاد	
و ابوالحسن علی بن محمد بن سیار [یسار]	۱۸۶
۵-۲. بررسی طریق شیخ صدوق به تفسیر	۱۹۱
نتیجه	۱۹۶
فصل ششم: بررسی محتوایی و متنی تفسیر منسوب به امام عسکری	
۶-۱. بررسی مواردی از کاستیها و اشکالات محتوایی تفسیر	۲۰۱
۶-۱-۱. اضطراب و اختلاط در متن روایات	۲۰۲
۶-۱-۲. تعارض با کتاب خدا	۲۲۱
۶-۱-۳. تعارض با کتاب خدا و روایات قطعی	۲۳۰
۶-۱-۴. تعارض با روایات معصومین	۲۴۳
۶-۱-۵. تعارض با مسلمات تاریخی	۲۸۰
۶-۱-۶. اشتغال بر غلو و افراط و عجایب غیر محقول	۳۱۰
۶-۲. بررسی مواردی از روایات صحیح و معتبر در تفسیر	۳۳۳
۶-۲-۱. استحکام متن و مطابقت با اصول مذهب و روایات	۳۳۳
۶-۲-۲. مطابقت با کتاب خدا	۳۵۰
۶-۲-۳. مطابقت با قرآن و روایات قطعی	۳۶۲

۳۸۳	 ۶-۲-۴. روایات معتبر در فضائل اهل بیت: از باب تأویل
۴۳۵	 نتیجه گیری نهایی
۴۳۹	 فهرست منابع و مآخذ

www.ketab.ir

مقدمه

اشرف علوم از جهت اهمیت و منزلت، علم به معانی قرآن کریم و شناخت تفسیر و تأویل آن است؛ زیرا موضوع علم تفسیر، کلام خداوند متعال است و غرض از این علم به دست آوردن نیروی استنباط صحیح تعالیم اسلام و شناسایی کامل نسبت به مفاهیم و مراد آیات الهی می باشد.

تفاسیر مأثور، نخستین تفاسیری بودند که در حوزه جامعه اسلامی از سالهای آغاز نزول قرآن کریم پدید آمدند و باید آن را به عنوان اولین روش تفسیرنگاری در متون تفسیری برشمرد.

قطعاً پس از قرآن کریم، مجموعه های حدیثی بزرگ ترین منبع و مصدر معارف اسلامی هستند که در شناخت دین مبین اسلام و فهم ابعاد شریعت و تفسیر و تبیین قرآن نقش مهمی را ایفا می کنند. لذا رسول اکرم صلی الله علیه و آله از همان زمان نزول قرآن کریم بنا به تصریح و تأکید قرآن: ﴿وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ...﴾ به این امر اساسی پرداختند، و پس از ایشان ائمه اطهار علیهم السلام همواره مسلمین را به فراگیری و فهم و نشر احادیث در تبیین و تفسیر قرآن ترغیب کرده اند.

مبنا و اساس تفاسیر مأثور از دیدگاه اهل سنت صرفاً احادیث مأثور از نبی صلی الله علیه و آله است و بسیاری از آنان اقوال و آرای صحابه را هم بدان ضمیمه کرده اند - و البته بعضی به حجّت اقوال اعلام تابعین نیز قائل هستند - در حالی که شیعه به دلیل

اعتقاد به حجّیت سنت ائمه علیهم السلام، اساس تفاسیر مأثور را علاوه بر نقل و اخذ از احادیث نبوی صلی الله علیه و آله شامل نقل و اخذ احادیث ولوی نیز می‌داند. از دیدگاه شیعه، حجّیت و اعتبار احادیث صادره از ائمه علیهم السلام، همپایه حجّیت و اعتبار احادیث پیامبر صلی الله علیه و آله است و ائمه معصومین علیهم السلام نیز در استمرار نبوت، به عنوان مصدر تشریع و معالم دین نقش هدایت تربیتی و تعلیم جامعه را برعهده دارند.

شیعه معتقد است که فهم کلام وحی و وقوف بر دقائق آیات قرآن کریم جز با تمسک به حاملان و ورثه حقیقی قرآن یعنی اهل بیت پیامبر صلی الله علیه و آله و سنت آنان که مکمل سنت نبوی است، میسر نمی‌گردد. از این رو آنچه از سنت و سیره پیامبر صلی الله علیه و آله و ائمه معصومین علیهم السلام در تفسیر قرآن و در جهت گسترش و تبیین معارف قرآنی و احکام و تعالیم اسلامی برجای مانده است، بزرگترین میراث حدیثی شیعه را تشکیل می‌دهد. چنان که در دوران حضور ائمه علیهم السلام، پس از رحلت پیامبر صلی الله علیه و آله تا سال ۳۲۹ ه. ق (آغاز غیبت کبری)، مدوّنات حدیثی فراوانی اعم از اصول و مدوّنات حدیثی و تفاسیر مأثور از معصومین - ولو به صورت پراکنده - وجود داشته است. منتها به واسطه محدودیتها و شرایط سخت سیاسی و فرهنگی حاکم بر جامعه، آثار مکتوب و به طبع رسیده شیعه بسیار کم بوده است و بخش عظیمی از این آثار نیز در گذر زمان و تحت آن شرایط خاص و تنگناهایی که برای شیعیان وجود داشته است، از بین رفته است و در دسترس نمی‌باشد و انگهی آن مقداری هم که توسط علما و محدثان و حافظان حدیث حفظ شده و برجای مانده است، اغلب به درستی ضبط نشده است؛ به طوری که گاه در اسناد وانتساب آنها (از نظر سند و محتوا) به ائمه معصومین علیهم السلام بحث و تردیدهایی وجود دارد، اعم از ضعف سند، یا انتساب کلام غیر معصوم به معصوم، یا اضطراب و ضعف در اسلوب روایی به واسطه نقل به معنا از سوی راویان، یا به دلیل وجود آفاتی همچون دروغ و جعل و تحریف و تعصبات افراطی و نفوذ اباطیل اسرائیلی، یا تصحیف و تحریف و

حذف و زیادات از سوی نسخ در نسخ خطی، و امثال این موارد که موجب عدم اعتماد به روایات می‌گردد. اگرچه به گواه تاریخ، علمای شیعه در زمینه ثبت و ضبط و مصونیت احادیث شیعه گامهای مؤثری در تدوین علم الحدیث و درایة الحدیث و علم رجال و تصحیح و تعلیق مجموعه‌های حدیثی برداشته‌اند، لکن ضرورت پالایش احادیث و شناخت موارد سقیم از صحیح خصوصاً در احادیث تفسیری، برای حفظ آثار مکتوب برجای مانده از اهل بیت علیهم‌السلام و صحت اسناد و اعتبار آنها، ضرورتی انکارناپذیر است.

امام عسکری علیه‌السلام در شرایط خاص سیاسی و فرهنگی حاکم بر عصر خود، علی‌رغم بازداشت‌های مکرر و حبس و فشار و کنترل شدید خلفای عباسی نسبت به ایشان و ملاقات‌کنندگان با آن حضرت، توانستند با گسترش سیستم وکالت در شهرها و نقاط مختلف ایران و نیز بغداد و کوفه و بصره و حجاز و یمن و تماسهای پنهانی با اصحاب خاص و نمایندگان خود، گاه به صورت حضوری و گاه به صورت مکاتبه‌ای، نقش هدایتگری امت و ارتباط با آنها را حفظ کنند. همچنین آن حضرت از طریق تربیت شاگردان خاص و بررسی صحت و سقم احادیث عرضه شده بر ایشان، موجب غنای فرهنگ شیعه و پاکسازی و اطمینان بخشی به احادیث مأثور از اهل بیت علیهم‌السلام در دوران خود گشتند و نقش بسزایی را در این مرحله ایفا کردند.

تفسیر منسوب به امام عسکری علیه‌السلام یکی از تفاسیر مأثور برجای مانده از قرن سوم هجری است که مأثور از پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم و اهل بیت علیهم‌السلام می‌باشد و یکی از منابع مهم تفسیر مأثور شیعه محسوب می‌شود. نسخه‌های چاپی این تفسیر با تطبیق بر نسخ خطی آن، در دسترس است اما آنچه مهم است، این است که باید انتساب و صحت و اعتبار این تفسیر معلوم گردد تا مورد عمل و احتجاج قرار گیرد.

کتاب حاضر تحت عنوان «بررسی صحت و اعتبار روایات تفسیر منسوب به امام عسکری علیه‌السلام» در همین زمینه و در راستای دستیابی به این هدف نگاشته شده است. در این پژوهش، بعد از بررسی در زمینه حجّیت و اعتبار تفاسیر مأثور و میزان

ارزش آنها، بررسی مفهوم و ملاکهای صحت و اعتبار روایات از دیدگاه امامیه، و ضرورت تنقیح و تحقیق در روایات تفسیری - به عنوان پیش درآمد بر مبحث اصلی - به بحث پیرامون ضرورت تنقیح و تهذیب در روایات تفسیری اهل بیت، جایگاه تفسیر مآثور منسوب به امام عسکری علیه السلام، بررسی شرایط سیاسی و اجتماعی و فرهنگی حاکم بر آن دوران و راهکار آن حضرت در آن شرایط، ارزیابی تفسیر موجود از جهت سند (راویان و طریق به آن) و از جهت محتوا (ارزیابی متنی مواردی از روایات نادرست و درست موجود در تفسیر با استفاده از ملاکهای معتبر در تشخیص احادیث) پرداخته شده است.

مطالب مندرج در این کتاب مشتمل بر شش فصل است که هر فصل نیز به بخشها و زیربخشهایی تقسیم شده است:

فصل اول - تفسیر مآثور و اعتبار آن، شامل دو بخش:

- بخش اول - چیستی تفسیر مآثور
- بخش دوم - مصادیق تفسیر مآثور و بررسی حجیت آن

فصل دوم - میزان ارزیابی و اعتبار تفاسیر مآثور، شامل چهار بخش:

- بخش اول - میزان اعتبار و ارزش روایات تفسیری
- بخش دوم - مفهوم و ضوابط صحت و اعتبار روایات تفسیری (از دیدگاه امامیه)
- بخش سوم - مزایای تفاسیر مآثور
- بخش چهارم - آسیب شناسی تفاسیر مآثور و ضرورت تنقیح روایات تفسیری

فصل سوم - بررسی شرایط حاکم بر عصر امام عسکری علیه السلام و نقش راهبردی آن حضرت، شامل سه بخش:

- بخش اول - شرح حال مختصری از زندگی امام عسکری علیه السلام

بخش دوم - شرایط سیاسی و اجتماعی حاکم بر عصر امام عسکری علیه السلام
 بخش سوم - شرایط فرهنگی حاکم بر عصر امام عسکری علیه السلام و راهکار آن
 حضرت

فصل چهارم - معرفی تفسیر منسوب به امام عسکری علیه السلام شامل سه بخش:

بخش اول - آثار مکتوب منسوب به امام عسکری علیه السلام
 بخش دوم - معرفی تفسیر منسوب به امام عسکری علیه السلام
 بخش سوم - دیدگاه علما پیرامون اعتبار یا عدم اعتبار تفسیر منسوب به امام
 عسکری علیه السلام

فصل پنجم - بررسی سندی و طریق شیخ صدوق به تفسیر منسوب به امام
 عسکری علیه السلام شامل دو بخش:

بخش اول - بررسی راویان تفسیر
 بخش دوم - بررسی طریق شیخ صدوق به تفسیر

فصل ششم - بررسی محتوایی و متنی تفسیر منسوب به امام عسکری علیه السلام شامل دو
 بخش:

بخش اول - بررسی مواردی از کاستیها و اشکالات محتوایی تفسیر
 بخش دوم - بررسی مواردی از روایات صحیح و معتبر در تفسیر
 در تهیه و نگارش مطالب، از منابع معتبر همچون اهم تفاسیر مأثور شیعه و اهل
 سنت، اهم کتب تراجم و رجال، اهم کتب علم الحديث و درایة الحديث، اهم کتب
 تاریخ و سیره (خصوصاً تاریخ صدر اسلام)، کتب حدیثی، و مقایسه و استفاده از
 منابعی که پیرامون اعتبار یا عدم اعتبار این تفسیر بحث کرده اند، استفاده شده است
 و سعی بر آن بوده که در پایان هر بخش، نتیجه گیری مشخصی ارائه گردد.

از مباحث مطرح شده و پژوهش پیرامون موضوع مورد نظر، چنین بر می آید که تفسیر منسوب به امام عسکری علیه السلام را باید در زمره تفاسیر متأثر از اهل بیت علیهم السلام در قرن سوم هجری دانست که تفسیری محدود شامل تفسیر سوره حمد و سوره بقره تا آیه ۲۸۲ این سوره است.

اما صدور و انتساب این تفسیر به امام عسکری علیه السلام محل تردید است؛ زیرا روایان این تفسیر از نظر وثاقت، مجهول هستند و تاکنون طریق قطعی بر اثبات آن ارائه نشده است و لذا علمای زیادی به همین جهت، این تفسیر را بی اعتبار می دانند. البته آنچه مسلم است اینکه شیخ صدوق در کتب مختلف خود، این تفسیر را از مفسر استرآبادی روایت کرده و هر جا نام او را ذکر کرده از واژه ترضی یا ترحم استفاده کرده است، اما صرف نقل شیخ صدوق از شخص دلالت بر توثیق وی ندارد، و ترضی و ترحم نیز تنها دلالت بر مدح دارد؛ اگرچه دأب صدوق آن بوده که بعد از ذکر مشایخ شیعی خود از این عبارات استفاده می کرده است تا از مشایخ عامی او متمایز گردند.

وانگهی در طریق این تفسیر، اضطراب و ضعف دیده می شود. حتی طریق شیخ صدوق به این تفسیر که در کتبش به خصوص در الفقیه به روایت از مفسر استرآبادی از ابویعقوب یوسف بن محمد بن زیاد و ابوالحسن علی بن محمد بن سیار، با واسطه پدران آن دو، از امام عسکری علیه السلام نقل کرده است، با آنچه که صراحتاً در ابتدای تفسیر آمده است که «پدران واسطه این تفسیر نبوده اند»، منافات دارد. شاید بتوان این تناقض را چنین توجیه کرد که چه بسا شیخ صدوق طریق دیگری به روایات این تفسیر داشته که نزد خود او معلوم بوده است. حتی عده ای از علما همچون شیخ آقا بزرگ طهرانی در صدد توجیه و اثبات طریق صحیح شیخ صدوق به این تفسیر برآمده اند، لکن در همان طرق هم ضعف و اضطراب دیده می شود که قابل اثبات نیست.

و اما در بررسی محتوایی این تفسیر معلوم می شود که سبک نگارش تفسیر چنان

است که در تفسیر آیات بیشتر به مصادیق و نیز به تأویل آیات (تفسیر بطنی آیات) که اغلب در زمینه معجزات و فضایل پیامبر ﷺ و ائمه علیهم السلام است، با تکیه بر روایات توجه شده است.

مضمون نگارش مطالب و روایات این تفسیر به گونه‌ای است که گویا هدف از آن تربیت و آشنایی راویان تفسیر با معارف قرآنی و جایگاه اهل بیت ﷺ در قرآن بوده است، و چون راویان آن اهل گرگان بوده‌اند و این تفسیر را طبق گفته خودشان از آنچه که از امام عسکری ﷺ دریافت می‌کرده‌اند، به خاطر سپرده و یادداشت کرده‌اند، لذا گاه اضطراب و آشفتگی در متن روایات و مطالب دیده می‌شود که نشانگر نقل به معنا یا خطا و سهو راویان است و گاه معلول خطای نسخ می‌باشد. آفاتی که در تفاسیر مأثور رخ می‌دهد، در این تفسیر نیز رسوخ پیدا کرده است، به طوری که علاوه بر ضعف در سند و طریق در این تفسیر، ضعف در متن روایات آن نیز وجود دارد. البته روایات این تفسیر را به طور کلی باید بر دو قسم تقسیم نمود: الف - بسیاری از روایات و مطالب موجود در این تفسیر، اسلوب روایی خود را حفظ نکرده و مورد خدشه و مناقشه قرار می‌گیرند. مواردی از قبیل: ضعف و اضطراب در متن، تعارض با کتاب خدا، تعارض با احادیث قطعی صادره از معصومین ﷺ، تعارض با عقل، تعارض با مسلمات تاریخی، و اشتغال بر غلو و عجایب غیر معقول در روایات دیده می‌شود که با ملاکهای اعتبار حدیث منافات دارد و قابل پذیرش نیست.

ب - دسته دیگر از روایات و مطالب موجود در تفسیر - گرچه تعدادشان نسبت به دسته اول کمتر است - اسلوب روایی خود را حفظ کرده و با ملاکهای ارزیابی و اعتبار احادیث مطابقت دارند؛ چنان که روایاتی مطابق با کتاب خدا و سنت قطعی و مسلمات تاریخی و برخوردار از استحکام متن در آن دیده می‌شود، به علاوه آنکه احادیثی در باب فضایل و معجزات معصومین ﷺ نقل شده که از باب تأویل است و با شأن اهل بیت سازگاری دارد و با روایات قطعی صادره از معصومین در کتب

روایی معتبر در این مورد تأیید می‌گردد. بدیهی است این دسته روایات صرف نظر از ضعف و تردید در سند، از نظر محتوا قابل عمل می‌باشند.

به هر حال بررسی میراث حدیثی شیعه خصوصاً تفاسیر مأثور از اهل بیت علیهم السلام همچون تفسیر منسوب به امام عسکری علیه السلام، به منظور اثبات صدور و استناد آن به معصوم - چه از جهت سند و چه از جهت محتوا و اشمال آن بر آثار صحیح - و تنقیح و تحقیق در روایات آنها براساس معیارهای معتبر ارزیابی احادیث و مقایسه با دیگر مجموعه‌های مأثور حدیثی، در راستای حفظ و استحکام آثار معصومین علیهم السلام در حوزه تفسیر قرآن امری ضروری و ارزنده به شمار می‌رود.

آنچه در این رساله مطرح و تحقیق شده است، گامی لرزان در جهت حرکت در این مسیر است که نگارنده با توجه به بضاعت مُزجات علمی خود و محدوده منابعی که در اختیار داشته است، نهایت تلاش را در بررسی حجیت و اعتبار روایات تفسیر منسوب به امام عسکری علیه السلام، از جهت سند و ارزیابی محتوایی نمونه‌ای از روایات نادرست و درست در این تفسیر (حدود پنجاه مورد) به کار برده است. با امید آنکه ره توشه علمی سالکان این مسیر قرار گیرد.

«و ما توفیقی الا بالله العلیّ العظیم والیه اُنیب»

سیده فاطمه هاشمی

پاییز ۱۳۸۱ هجری شمسی